

Історичні передумови заснування Луцького Хрестовоздвиженського братства як осередку консолідації православ'я на теренах Західної України

Оксана Романова

У статті йдеться про історичні передумови, які сприяли заснуванню Луцького Хрестовоздвиженського братства як осередку консолідації православ'я на теренах Західної України. Діяльність братства була скерована на зміцнення позицій православної Церкви, релігійно-просвітницькій і благодійницькій роботі, боротьбі за національні права й культуру українського народу.

Ключові слова: Луцьке Хрестовоздвиженське братство, православ'я, православна, віра, Православна Церква, православне духовенство.

Роль та значення поширення й зміцнення православної християнської віри серед жителів древнього Волинського краю були і залишаються надзвичайно важливими, тому що найбільш адекватно висвітлюють історико-культурну пам'ять населення, слугують його орієнтиром для світосприйняття.

Завдяки християнству, яке офіційно було запроваджене на Волині як нова релігія св. рівноапостольним князем Володимиром, наші предки позбулися марновірства та різних поганських забобонів. Православні храми ставали осередками духовно-просвітницької та благодійницької діяльності, милосердного та гуманного ставлення до ближнього, а їх служителі були прикладом духовного вдосконалення.

Поки Литовська держава, якою правив великий князь з дому Гедиміна, була самостійною, православ'я охоронялося державними законами і користувалося свободою. З приєднанням Литви до Польщі в 1569 році вся південно-західна Русь опинилася під владою поль-

ських королів. З цього часу для православних настали роки постійних злигоднів, бід, важких випробувань¹.

Жорстоке національне та соціальне гноблення й гоніння на Православну Церкву було запроваджене панівними класами і Католицькою Церквою Речі Посполитої на тих територіях України, які перебували під її владою. Православна віра, а також українська мова та звичаї, які пов'язувалися, насамперед, із нижчими верствами населення, були для них предметом презирства. Отже, українці були постійно змушені вибирати між відданістю власному народові і традиціям та панівним суспільством і його культурою.

Кожен окупант, загарбник чужої землі, починає не з економіки чи вирішення соціальних проблем. Він намагається асимілювати підкорений народ, знищуючи його історичну пам'ять, мову, віру. Так діяла і Річ Посполита, взявши разом із своєю Церквою курс на ліквідацію православної віри, спольщення корінного етносу. Нації і вірі загрожувала реальна небезпека. Національна свідомість і гордість кращих представників політичної еліти пробудила народ до спротиву проти утисків. Передові люди, патріоти, розуміли, що тут єдиною надійною зброєю є їхня згуртованість².

Не враховуючи волевиявлення православного духовенства і парафіян та не маючи дозволу патріарха, у 1596 році, у Бресті, Луцьким і Володимирським єпископами була підписана унія з Католицькою Церквою. У результаті цієї угоди православні громади були позбавлені своїх храмів і могли знову їх отримати, лише перейшовши до уніатів.

У статті під назвою «Церковні братства» польські дослідники К. Кузьмак і М. Шеґда зазначають, що безпосередньою причиною заснування братств на зламі XVI-XVII ст. була потреба релігійно-моральної реформи Православної Церкви, якій ззовні загрожували вплив Католицької Церкви, латинська культура, експансія Речі Посполитої на Схід, а також виникнення унійної церкви³.

За таких історичних обставин подальша бездіяльність православного суспільства в найближчому майбутньому загрожувала його оста-

¹ Моліс М. 1000-ліття Православ'я на Волині. – Р: АТ «Рівненська друкарня», 1995. – С. 72.

² Бондарчук А. Луцьке Хрестовоздвиженське братство. – Луцьк, «ТЕРЕН», 2013. – С. 5.

³ K. Kuźmak, M. Szegda. Cerkiewne bractwa // Encyklopedia katolicka. Lublin, 1995. T. 3. S. 14-18.

точною деморалізацією, що, у свою чергу, відкривало перед православними єдино можливу перспективу – покатоличення та поповнення лав вірних уніатської Церкви. З огляду на це, видається цілком логічним заснування на Волині громадсько-релігійного об'єднання, яке б консолідувало православних вірян регіону. Саме таку роль відіграло засноване в Луцьку православне братство⁴.

У тогочасних умовах православне духовенство не могло взяти на себе ініціативу із заснування братства. Воно знаходилося на «нелегальному становищі». Король Сігізмунд III не визнавав Православної Церкви, а лише уніатську.

До того ж православне духовенство (і особливо на Волині) залежало від шляхти. Тому саме шляхтичі виступили тут основною силою⁵.

На 1617 рік у м. Луцьку були закриті або зруйновані всі православні храми. Під час пожежі згоріла старовинна руська богадільня.

Представники православної громади Луцька, до якої належали священики, шляхтичі, ремісники, купці об'єдналися в братство з метою зміцнення православної віри та прав свого народу. Братчики входили до релігійно-благодійної організації, яка мала власний статут та список членів, що мав назву «каталогос». Для того, щоб братство діяло легально в межах Речі Посполитої, необхідно було мати санкцію від короля.

На той час благодійність та милосердне ставлення до зубожілих верств населення вважалися богоугодними справами. Міщани Луцька у своєму зверненні до польського короля просили дозволу на відкриття «Братства милосердя», яке б опікувалося відновленням богадільні й турбувалося про її існування.

У листі до короля Сігізмунда III про його затвердження від 1619 р. йдеться про те, що ініціатори створення братства – шляхта й поспільство Луцька – просять дозволу, щоб відновити в Луцьку шпиталь «грецької релігії», повністю знищений під час останньої пожежі в місті. І лише у зв'язку зі зведенням шпиталю братчики отримували дозвіл збудувати церкву та школу. У такий спосіб православні хотіли надати майбутньому братству переважно добродійницьке призна-

⁴ Довбищенко М. Архів Української Церкви: Серія 2. Джерела. Випуск 1. Історія Луцького братства і братського монастиря 1617-1833 років. – Луцьк, «ТЕРЕЗИ», 2014. – С. 9.

⁵ Кралюк П. Луцьке Хрестовоздвиженське братство. – Луцьк, «Надтир'я», 1996. – С. 13.

чення, щоб не рекламувати до певного часу його відвертої опозиційності (антиунійності)⁶.

Отримавши грамоту від короля, Луцьке Хрестовоздвиженське братство на клопотання ігумена Чернецького монастиря Ісакія Борискевича, потім єпископа Луцького, у 1620 році отримало ставропігію, затверджену Єрусалимським Патріархом Феофаном, уповноваженим на те Константинопольським Патріархом. Пізніше, у 1623 році, Константинопольський Патріарх Кирило Лукарис підтвердив його ставропігію на вічні часи⁷.

Луцьке братство мало найбільший авторитет серед православних Волині в 1617-1648 рр. тому, що в цей період до його складу входили представники з таких авторитетних родин, як: Гулевичі, Древинські, Пузини, Четвертинські, які могли впливати на роботу повітових сеймів.

Палкі виступи депутатів державного сейму луцьких братчиків Лаврентія Древинського і Олександра Пузини змусили короля Польщі відновити діяльність Православної Церкви на землях Русі-України⁸.

Це був дієвий осередок, який об'єднував навколо себе не лише православних священників та міщан Луцька, а й – що досить важливо – православних шляхтичів зі всієї Волині. Братство мало школу, у якій навчалися діти православних, а також деякий час воно мало свою друкарню та видавало літературу.

Луцьке братство залишалось оплотом православ'я до початку XVIII ст. Близько 1731 р. Луцьке братство припинило своє існування у своїй православній іпостасі. Але воно продовжувало існувати в іпостасі уніатській. Хоча тоді вже й не відіграло якоїсь помітної ролі в суспільному житті⁹.

Луцьке Хрестовоздвиженське братство у всі часи свого існування було в тісному зв'язку з Волинським і Житомирським архіереями, користувалось їх благословенням і, як своїх покровителів, ставило у приклад їхні благі наміри та благочестиві дії на користь Православної Церкви¹⁰.

⁶ Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – Т. I. – К.: Типография имп-го университета св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1898. – С. 4-11.

⁷ Моліс М. 1000-ліття Православ'я на Волині. – Р: АТ «Рівненська друкарня», 1995. – С. 78.

⁸ Троневиц П. Оповідання з давньої історії Луцька // Луцький замок, №42, 13.10.2005.

⁹ Краляук П. Луцьке Хрестовоздвиженське братство. – Луцьк, «Надстир'я», 1996. – С. 25-30.

¹⁰ Моліс М. 1000-ліття Православ'я на Волині. –Р: АТ «Рівненська друкарня», 1995. – С. 79.

Засноване завдяки ентузіазму православних шляхтичів Волині, Луцьке братство стало центром консолідації православ'я на теренах Західної України з яскравою антиунійною та антикатолицькою позицією.

Як новий тип суспільної організації, яка поєднувала функції за зміцнення православної віри з боротьбою за національні права й культуру, Хрестовоздвиженське братство інтегрувалось у середовище міста Луцька, стало тією суспільно-політичною силою, що сприяла зміцненню позицій Православної Церкви й української частини населення, стало на заваді ополячення та окатоличення з боку уряду Речі Посполитої.

Список джерел і літератури:

1. Бондарчук А. Луцьке Хрестовоздвиженське братство. – Луцьк, «ТЕРЕН», 2013. – 472 с.
2. Довбищенко М. Архів Української Церкви: Серія 2. Джерела. Випуск 1. Історія Луцького братства і братського монастиря 1617-1833 років. – Луцьк, «ТЕРЕЗИ», 2014. – 688 с.
3. Кралюк П. Луцьке Хрестовоздвиженське братство. – Луцьк, «Надстир'я», 1996. – 54 с.
4. Моліс М. 1000-ліття Православ'я на Волині. – Р: АТ «Рівненська друкарня», 1995. – 152 с.
5. Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. – Т. I. – К.: Типография императорского университета св.Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1898. – С. 4-11.
6. Троневиц П. Оповідання з давньої історії Луцька // Луцький замок, №42, 13.10.2005.
7. K. Kuźmak, M. Szegda. Cerkiewne bractwa // Encyklopedia katolicka. Lublin, 1995. T. 3. S. 14-18.

